

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВИХ НАПРЯМІВ КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ДЗ «ДНІПРОПЕТРОВСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ МОЗ УКРАЇНИ» В ІСТОРИЧНОМУ ВЕКТОРІ

Білецька Е.М., Онул Н.М., Головкова Т.А., Антонова О.В., Землякова Т.Д.,
Главацька В.І., Безуб О.В., Горбачов Д.М., Барніч Ю.В.
Державний заклад «Дніпропетровська медична академія
Міністерства охорони здоров'я України», кафедра загальної гігієни

Abstract

The historical path and forming hygienic school academics department of general hygiene of Dnepropetrovsk Medical Academy presented in the article. For the 100-year period of outstanding scientists and talented teachers working at the department. They developed actual health problems of hygiene diagnosis technologically strong industrial environmental, its impact on public health, and conservation of industrial health region. These works are reproduced in more than 100 summary. The scientific community XIV Congress of hygienists Ukraine (2004) from 30 of the most prominent scientists hygienists, seven scientists are from Dnepropetrovsk hygiene school.

Історичний погляд в минуле завжди привертає увагу мислячої людини, оскільки саме минуле допомагає передбачити майбутнє. Особливо це важливо для наукової сфери, становлення якої віддзеркалює загалом історію розвитку людського суспільства, його світогляд, ідеали, культуру тощо та повною мірою стосується гігієнічної науки, як основи профілактичної медицини.

Стаття присвячена історичному аналізу наукових досягнень кафедри загальної гігієни Дніпропетровської медичної академії практично за 100 років існування, розкриває динаміку розвитку наукових напрямків, їх змістовність, взаємозв'язок як між собою, так і з нагальними проблемами суспільства. Робота над статтею дозволила вкотре підкреслити внесок відомих вчених нашої кафедри в розвиток гігієнічної науки і висловити, таким чином, глибоку пошану дорогим вчителям, які займають гідне місце в пантеоні пам'яті наукової спільноти і в наших серцях.

Історія становлення та розвитку кафедри загальної гігієни нерозривно пов'язана з історією Дніпропетровської медичної академії та її гігієнічної наукової школи, яка розпочалась ще у ХІХ ст. з розвитком санітарного земства Катеринославської губернії. Одним з найважливіших надбань земства стає створення у 1916 році курсу гігієни при Вищих жіночих курсах Вищого гірничого училища міста Катеринослава, першим його завідувачем стає директор Катеринославського санітарно-бактеріологічного інституту, земський санітарний лікар І.І. Степанов-Григор'єв.

У 1922 році у складі вже Катеринославського університету (у подальшому медичний інститут та медична академія) була заснована кафедра загальної,

соціальної гігієни та гігієни праці, першим завідувачем та організатором якої був професор М.В.Донич. Протягом 1924-1934 рр. кафедру очолювала видатний гігієніст, професор Л.М.Горовіц-Власова. Учениця Г.В. Хлопіна та І.І. Мечникова, під керівництвом якого вона виконала докторську дисертацію, Л.В. Горовіц-Власова була першою російською жінкою-мікробіологом, тривалий час вона працювала під керівництвом мікробіолога проф. С.І. Златогорова, що і визначило її наукове спрямування та вирішення проблем санітарної бактеріології. Наукова розробка питань санітарної бактеріології мала та має в дійсний час важливе значення у вирішенні гігієнічних проблем: оцінка ступеню мікробного забруднення різноманітних середовищ (води, ґрунту, повітря, продуктів харчування), питання очищення води та знезараження твердих та рідких викидів; управління процесами самоочищення, нормування показників безпеки для людини. Санітарно-бактеріологічний напрямок досліджень на кафедрі здійснювався аж до Великої Вітчизняної війни. На цю тему виконані та захищені докторські та кандидатські дисертації М.В. Донич (1932), А.І. Столмаковою (1939), Н.І. Константиновим та М.А. Вульфівич.

У післявоєнний час, починаючи з 1945 року, кафедру очолював високоосвічений гігієніст, професор О.Ф.Стояновський. В цей час всі види робіт на кафедрі отримали новий імпульс, як у підготовці студентів та наукових кадрів, так і в області допомоги лікарям практичної охорони здоров'я. Професор О.Ф.Стояновський блискуче читав лекції, очолював обласне наукове товариство гігієністів і санітарних лікарів. В колективі кафедри працювали досвідчені викладачі – доц. М.К. Картман, к.м.н. І.М. Кучерявий, асистенти Т.Ф. Стародубова, Л.І. Маслова, А.Л. Каневська, Н.А. Бережна. Санітарно-епідеміологічні ускладнення післявоєнного періоду визначили задачі наукових розробок кафедри: гостра потреба очищення та знезараження води, як захід попередження виникнення спалахів кишкових інфекцій водного походження шляхом та інші проблеми. У зв'язку з цим колектив кафедри в тісній співдружності з практичними лікарями санепідслужби виконував велику комплексну народногосподарську тему по вивченню гідробіологічного та санітарно-гігієнічного режиму Дніпровського водосховища.

Починаючи з 1952 року, кафедру очолював доцент І.М.Кучерявий. В цей час кафедра стає організуючим центром щодо проведення комплексних наукових робіт з питань гігієни води та охорони атмосферного повітря. Головним напрямком досліджень того періоду були роботи з санітарної бактеріології води – вивчення мікробного антагонізму, поведінки кишкової палички у відкритих водоймах.

Видатний лікар-гігієніст, який мав великий досвід організації санітарної служби, Пилип Харитонович Чехлатий очолював кафедру з 1955 по 1964 рік. Науковим надбанням кафедри цього періоду стали проблеми гігієни атмосферного повітря, санітарно-гігієнічного стану підземних вод та води р. Дніпро.

Протягом 1964-1968 років кафедру знов очолює доцент І.М.Кучерявий. Продовжується виконання наукових праць щодо вивчення атмосферного повітря

промислового міста та його впливу на стан здоров'я населення, що було пов'язане з бурхливим розвитком металургійної, металообробної та інших галузей промисловості в Придніпровському регіоні. Готуються наукові кадри: по результатах наукових досліджень виконані докторські (М.Г. Шандала, В.М. Пазинич) та кандидатські дисертації (Н.М. Загоруля, Л.Н. Парсенюк, С.Г. Кропивко, Г.І. Ляшок, В.С. Фоменко, Г.С. Калініченко, Т.Ф. Стародубова, Л.І. Маслова та Е.І. Остапцева), тобто на кафедрі сформувались висококваліфіковані кадри вчених та викладачів.

З 1968 року кафедру очолює у подальшому директор НДІ дезінфектології, дійсний член РАМН та академік РАМТ, доктор медичних наук, професор М.Г.Шандала, під його керівництвом колектив кафедри продовжує вивчення впливу атмосферного забруднення на стан здоров'я населення, а також запроваджує новий напрямок – вивчення стану радіаційного фону у зв'язку з випробуванням атомної та водневої зброї. Успішну роботу на кафедрі професор М.Г.Шандала поєднував з обов'язками проректора з навчальної роботи ДМІ (рис. 1).

Рис. 1. Колектив кафедри загальної гігієни у 1960-1970-і роки (зліва-направо): в першому ряду – ас. Ж.В. Наумова, зав. каф., проф. М.Г. Шандала, ас. Е.І. Остапцева, ст. викл. Л.Н. Парсенюк, доц. Г.С. Калиниченко; у другому ряду – ас. В.В. Хлебніков, препар. М.В. Цибченко, доц. В.М. Пазинич, лаб. А.І. Гастіліна, ас. Ю.Г. Ульянов; у третьому ряду – аспірант В.Я.Акименко, ст. лаб. Л.Є. Трофименко, ас. В.І. Чуприна

Після отримання М.Г.Шандалою посади директора НДІ загальної і комунальної гігієни ім. О.М.Марзєєва кафедру з 1972 року очолював його учень - професор В. М. Пазинич. Під його керівництвом колектив кафедри успішно

працював над проблемою нормування комбінованої дії хімічних забруднювачів повітря промислових міст.

Відомий вчений, фахівець з проблем шуму та вібрації, доктор медичних наук, професор М.М. Паранько керував кафедрою з 1974 року (рис.2). Поряд з удосконаленням навчального процесу та підготовкою висококваліфікованих фахівців, колектив кафедри плідно працював над актуальними проблемами гігієнічної науки: гігієнічною оцінкою шуму та вібрації та їх впливу на організм в експериментальних та виробничих умовах, гігієнічним нормуванням сумісної дії фізичних та хімічних факторів та ін. Розроблений кафедрою комплекс заходів щодо запобігання шкідливому впливу хімічних та фізичних факторів середовища, окремі нормативні документи демонструвались на ВДНГ СРСР та УСРС; за вагомий внесок в розвиток гігієнічної науки та практики М.М.Паранько отримав диплом пошани.

**Рис. 2. Професорський склад гігієністів ДМІ у 1970-1980-і роки
(зліва-направо): Г.Т.Чукмасова, М.М.Паранько,
Г.Ф.Ємельянова, М.Я.Шелюг**

З 2003 року кафедру очолює доктор медичних наук, професор Е.М. Білецька (рис.3), учениця і послідовниця професора М.М. Паранька та академіка НАМН України І.М. Трахтенберга. За цей період наукові інтереси та здобутки кафедри піднялись на більш високий та новий рівень. Під керівництвом професора Е.М.Білецької, зберігаючи кращі наукові традиції, погляди, методологію вчителів, кафедра активно відкриває нові горизонти гігієнічної науки, досліджує наслідки техногенного забруднення довкілля та його роль у здоров'ї населення, працює над основами теорії впливу важких металів та їх гігієнічною регламентацією, вивчає репродуктивне здоров'я людини в умовах промислових міст, мікроелементози

населення, впроваджує біопрфілактику екозалежних станів у населення та інші актуальні гігієнічні проблеми.

Більш ніж за 20-річний період досліджень встановлено, що навіть низькі концентрації важких металів в довкіллі формують значне внутрішнє забруднення організму, перш за все – чутливих верств населення: дітей, вагітних. Нами розроблена концепція внутрішньоутробного впливу важких металів на плід дозозалежного характеру, яка пояснює різноспрямований механізм їх накопичення в тканинах плоду під час вагітності (абіотичних – вище, а біотичних – нижче норми).

Рис. 3. Колектив кафедри загальної гігієни у 2017 році (зліва-направо): асп. В.В.Калінічева; ст. лаб. Ю.В.Барніч; завуч, доц. Т.А.Головкова; викл. О.В.Безуб; проф. Н.М.Онул; доц. Т.Д.Землякова; доц. О.В.Антонова; в.о. Начальника НМУ Держпродспоживслужби ГУ ДПСС у Дніпропетровській області, к.м.н. С.Ф.Плачков; викл. Д.М.Горбачов; зав.каф., проф. Е.М.Білецька; директор ДП «Санаторій «Новомосковський», доц. О.І.Андрієнко

Дослідження, проведені співробітниками кафедри, показали, що регіональною закономірністю для вагітних та дошкільнят Дніпропетровської області є формування у них мікроелементозних станів внаслідок дефіциту міді, селену та цинку, що має геохімічне походження та у сукупності з біологічним антагонізмом із свинцем та кадмієм поглиблює несприятливість їх впливу. Розроблена комплексна система профілактики репродуктивних ускладнень увійшла до Національного плану дій з гігієни довкілля та реалізована у

Національних програмах «Репродуктивне здоров'я жінок» та «Діти України», які пролонгувались у 2-х міжнародних проектах з проблеми важких металів.

Вагомим науковим досягненням проф. Білецької Е.М. та її наукової школи став цикл робіт із забезпечення екологічної безпеки у екологічно кризових регіонах України з використанням комплексної системи екологічного моніторингу для зменшення техногенного навантаження територій і населення, за які вона була вшанована найвищою для науковця нагородою – Державною премією України в галузі науки і техніки 2014 р.

Про різноманітність наукових інтересів кафедри свідчать історико-медичні дослідження умов та особливостей розвитку санітарного земства Катеринославської губернії у дореволюційний період, які встановили етапи, великі здобутки, невідомі досягнення, нові славетні імена гігієністів минулого, розкривши, таким чином, невідомі сторінки минулого Дніпропетровського регіону та відновивши історичну справедливість, що стало безцінним внеском в історію гігієнічної науки України.

Враховуючи успішний досвід країн світу з питань профілактики свинцевої інтоксикації у населення, кафедрою проведені унікальні клініко-гігієнічні дослідження оцінки ефективності пектинопрофілактики за даними біомоніторингу, біохімічними та психофізіологічними показниками.

Завершуючи історичний опус розвитку гігієнічної науки на теренах кафедри загальної гігієни ДЗ «ДМА», слід зазначити не тільки значущість її здобутків для профілактичної медицини взагалі. Адже науковці творили, формували профілактичне мислення суспільства, молоді, студентів, відкривали нові горизонти гігієнічної науки саме завдяки принциповій відданості та благородному служінню обраній справі свого життя.

Взірцевий життєвий і професійний шлях фундаторів гігієни Катеринославського, а згодом Дніпропетровського краю згуртував навколо себе талановитих послідовників, об'єднавши їх у Дніпропетровську гігієнічну школу, в якій продовжується гідна справа задля гідного майбутнього нашої країни.

Список використаних джерел

1. Білецька Е.М. Дніпропетровська гігієнічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє (до 90-річчя від заснування) / Е.М. Білецька, Т.Д. Землякова // Медичні перспективи. – 2013. – Т. XVIII, №3. – С.95-102.

2. Білецька Е.М. Історичний шлях становлення та розвитку Дніпропетровської гігієнічної школи. До 90-річчя від заснування кафедри загальної гігієни ДМА / Е.М. Білецька // Довкілля та здоров'я. – 2013. - №1 (64). – С. 75-80.

3. Білецька Е.М. Внесок гігієнічної школи Дніпропетровської медичної академії в розвиток проблеми мікроелементозів у населення / Е.М.Білецька // Микроэлементы в медицине, ветеринарии, питании: перспективы сотрудничества и развития: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Одесса, 2014. – С. 39-42.

4. Історія становлення та наукові надбання кафедри загальної гігієни Дніпропетровської медичної академії / Е.М.Білецька, О.В.Антонова,

Т.А.Головкова [та ін.] // Реалізація закону України «Про вищу освіту» у вищій медичній та фармацевтичній освіті України: матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю.-Тернопіль: Укрмедкнига, 2015. - С.261-262.

5. Білецька Е.М. Гігієнічні дослідження земської санітарної організації Катеринославської губернії / Е.М. Білецька // Сучасні проблеми епідеміології, мікробіології та гігієни: матеріали наук.-практ. щорічної 8-ої конференції приуроченої до Дня науки. – Львів, 2011. – С. 203-205.

6. Бажан Т.А. О гигиене и гигиенистах / Бажан Т.А., Паранько Н.М., Карнаух Н.Г. – Дніпропетровськ: Журфонд, 2005. – 223 с.

7. Очерки истории подготовки врачей медико-профилактического профиля и вклад ученых в развитие гигиены в Украине / [Паранько Н.М., Бажан Т.А., Деркачев Э.А., Павлов В.А.]. – Днепропетровск: Полиграфист, 2001. – 71 с.

8. Санітарно-виконавча комісія Катеринославського міського самоврядування. 1879 рік (до 125-річчя з дня заснування) / [Риженко С.А., Білецька Е.М., Гужва З.Г., Гужва М.О.] / Медичні перспективи. – 2004. – Т ІХ, № 2. – С. 132-139.

9. 85 років. Дніпропетровська державна медична академія. 1916-2001 / За ред. академіка НАМН України Г.В. Дзяка. – Дніпропетровськ: РВА «Дніпро - ВАЛ», 2001. – 816 с.

10. Шаную здобутки минулого, примножую сучасне, вірю в майбутнє. Елеонора Миколаївна Білецька: Монографія / Білецька Е.М., Онул Н.М., Головкова Т.А., Антонова О.В., Землякова Т.Д., Безуб О.В., Калінічева В.В. – Дніпро: Акцент ПП, 2017. – 152 с.